

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ

У статті проаналізовано та узагальнено основні підходи до визначення поняття «банківський капітал». Досліджено взаємозв'язок понять «капітал» та «капітал банку». Висвітлено питання соціально-економічної сутності банківського капіталу. Особлива увага звертається на характеристику видів банківського капіталу. Запропоновано класифікацію видів капіталу банку.

Ключові слова: капітал, банківський капітал, основний капітал, додатковий капітал, балансовий капітал, регулятивний капітал, статутний капітал, субординований борг.

Капітал є однією із визначальних домінант розвитку та функціонування економічної системи країни в цілому. Як відомо, він є складною, багатогранною категорією, еволюція якої відображає історичний процес розвитку суспільства, його продуктивних сил і виробничих відносин, прав власності тощо.

Дослідження сутності банківського капіталу бере свій початок ще у античні часи, коли капітал ототожнювали з багатством.

Проблема визначення соціально-економічної сутності банківського капіталу є однією із найважливіших в банківській теорії та практиці. Дослідженням цієї проблематики займалися як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Значний внесок у вивченні окремих питань розвитку банківського капіталу зробили такі зарубіжні вчені: Ю. Бабичева, Е. Гіл, А. Казак, Р. Коттер, Т. Кох, І. Лаврушин, Е. Рід, П. Роуз, та ін. Серед вітчизняних науковців, які займаються дослідженням проблем, пов'язаних із категорією «банківський капітал» особливу увагу заслуговують праці М. Алексеєнко, О. Васюренко, А. Вожжова, І. Гуцала, А. Мороза, І. Зарицької та ін.

Мета статті полягає у дослідженні та узагальненні основних підходів до визначення поняття «банківський капітал» та виокремленні його складових.

Проаналізувавши економічну літературу, ми дійшли висновку, що існує багато розбіжностей та невизначеностей у трактуванні сутності банківського капіталу.

На сьогоднішній день відсутнє однозначне визначення сутності поняття «банківський капітал», саме тому існує можливість певних ускладнень як теоретичного, так і практичного аспектів формування та функціонування капіталу в банківських установах [7, с. 45].

Представники багатьох економічних шкіл (меркантилізм, фізіократія, класична школа політичної економії, марксизм, неокласична школа політичної економії, соціал-реформізм, суттєво розвинули поняття «капітал» [6, с. 132]. Першу спробу здійснити дослідження сутності та дефініції поняття «капітал» було здійснено через поняття «багатство» представником економічної думки античного світу – Арістотелем.

Багато дослідників вважають, що капітал є формою багатства, яка ототожнюється з сукупністю засобів виробництва. За висловом А. Сміта, капітал — це запас, який використовується для господарських потреб і приносить дохід [11, с. 239]. Дж. С. Мілль розглядав капітал як попередньо накопичений запас продуктів

минулої праці [11, с. 240], А. Маршалл — як сукупність речей, без яких виробництво не могло б здійснюватися з рівною ефективністю, але які не є безплатними дарами природи [10, с. 234].

Великого поширення набув погляд на капітал як на один з виробничих чинників, що поряд з працею і землею приносить дохід. Так у підручнику «Мікроекономіка» зазначається, що капітал — це «один з тріади продуктивних факторів виробництва. Капітал складається з вироблених товарів тривалого користування, які використовуються у виробництві» [15, с. 624].

У західній та російській економічній літературі існує погляд, згідно з яким капітал ототожнюється з грошовою формою, з сумою грошей, з коштами та з ресурсами. «Экономическая энциклопедия» містить таке визначення: «Капітал — це те, що здатне приносити дохід, або ресурси, створені людьми для виробництва товарів і послуг; вкладене в справу, функціонуюче джерело у вигляді засобів виробництва» [19, с. 271]. Й. Шумпетер писав: «Ми визначаємо капітал як суму грошей та інших платіжних засобів, що в будь-який момент можуть бути надані в розпорядження підприємцеві» [17, с. 239]. П. Роуз під терміном «капітал» розуміє кошти, які внесені до банку його власниками і складаються в основному з акціонерного капіталу, резервів і нерозподіленого прибутку [14, с. 710].

З розвитком економічних відносин, залученням іноземних інвестицій в Україну, при здійсненні господарської діяльності виникає потреба в залученні фінансових посередників – банківських установ. Саме з цими установами і пов'язане поняття «банківський капітал».

До недавнього часу поняття «капітал банку» було характерним тільки для нормативних документів, котрі регламентують сферу банківської діяльності. Українське законодавство визначає сутність капіталу банку як залишкову вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань: Капітал = Активи – Зобов'язання. Тож вітчизняне законодавство трактує поняття «банківський капітал» тільки як власний капітал банку [16].

Н. Ткачук зазначає, що «банківський капітал» є втіленням однієї з форм вираження загальної економічної категорії «капітал». Початковою формою банківського капіталу був позичковий капітал як специфічна форма перетворення грошового капіталу, який відокремився в процесі кругообігу з промислового капіталу [16].

Ж. Довгань визначає капітал банку як «сукупність

внесених власниками – учасниками капіталу власних коштів, які зростають у результаті ефективної банківської діяльності у процесі капіталізації прибутку, а також за рахунок додаткових вливань з боку учасників» [5]. О. Васюренко характеризує його як фонд ресурсів, які були внесені засновниками, акціонерами (учасниками) банку і належать їм [4].

В. Коваленко та В. Прадун цей термін як сукупність банківських ресурсів у матеріально-речовій формі, у формі нематеріальних та фінансових активів, що виражені у грошовій формі, сформовані за рахунок власних коштів, залучених і позичених коштів на грошовому ринку, які використовуються банком для здійснення банківської діяльності задля одержання прибутку [8, с. 17].

О. Васюренко визначає капітал банку як фонд ресурсів, що були внесені засновниками, акціонерами (учасниками) банку, і належать їм. Він складається з статутного та резервного фондів, інших фондів, загальних та спеціальних резервів, нерозподіленого прибутку.

З огляду на вищевикладені визначення поняття «капітал», можна зробити висновок, що капітал банку як економічно категорія безумовно, є похідною від первинної категорії «капітал». На нашу думку, найбільш узагальнюючим виступає наступне визначення поняття «банківський капітал»: це грошові кошти та виражена у грошовій формі частка матеріальних, нематеріальних і фінансових активів, що перебувають у розпорядженні банків і використовуються ними для здійснення операцій з розміщення коштів і надання послуг з метою одержання прибутку [1, с. 31].

Глибшому розумінню поняття «банківський капітал» сприяє його поділ на окремі складові з подальшим групуванням їх за однорідними ознаками, тобто класифікація видів банківського капіталу. Залежно від мети та завдань, які ставляться під час класифікації,

використовуються різні її критерії [3, с. 20].

Банківський капітал неоднорідний за своїм складом і включає основний капітал та додатковий капітал.

У законі України «Про банки і банківську діяльність» у ст. 2 наведено визначення різновидів банківського капіталу:

- капітал банку – залишкова вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань;
- капітал підписний – величина капіталу, на яку отримано письмові зобов'язання акціонерів (пайовиків) банку на внесення коштів за підпискою на акції (паї);
- капітал приписний – сума грошових коштів у вільноконвертованій валюті, надана іноземним банком філії для її акредитації;
- капітал статутний – сплачений та зареєстрований підписний капітал;
- капітал регулятивний (власні кошти) – складається з основного та додаткового капіталу, зваженого на ризики, що визначаються нормативно-правовими актами Національного банку України [13].

Стан капіталу банку характеризується його розміром, структурою і темпами зростання. Саме тому важливе розуміння структури банківського капіталу (рис. 1).

Наведемо деякі положення. Балансовий капітал — це фактичне кількісне значення його суми, відображене у відповідних статтях балансу банку при здійсненні бухгалтерського обліку на певний період. Показник балансового капіталу, який визначають бухгалтерським методом, а саме: простим вирахуванням всіх активів банку від всіх зобов'язань банку, тобто джерел формування банківського капіталу, таким чином це фактичне кількісне значення суми в статтях балансу при здійсненні бухгалтерського обліку банківського капіталу на певний період.

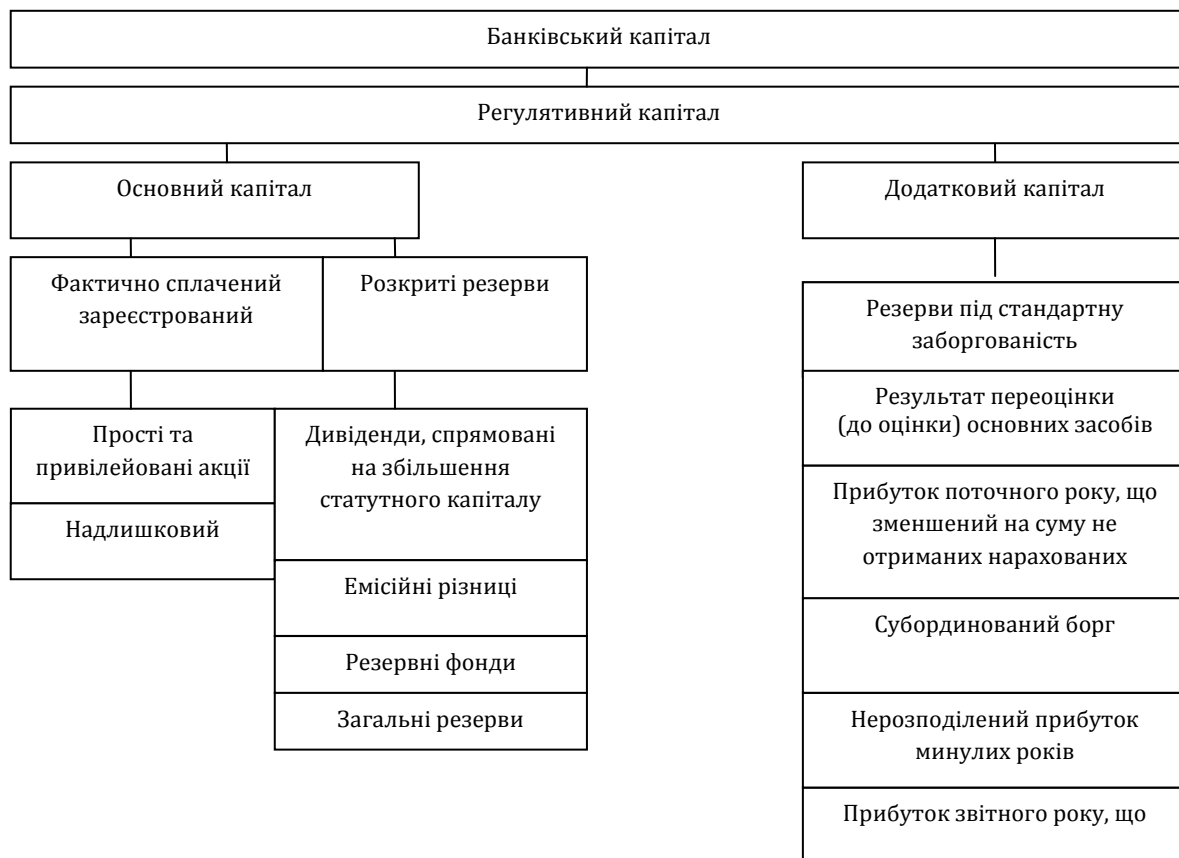

Рис. 1. Класифікація складових банківського капіталу

Регулятивний капітал — це капітал банку, скорегований відповідно до вимог регулюючих органів щодо його достатності, який визначає якість та стабільність банківської установи. На регулятивний капітал впливають не тільки кількісні показники, але й зважені якісні коефіцієнти, які характеризують загальний рівень ризику кредитного портфелю, його структуру та якість [9, с. 9].

Закон України «Про банки і банківську діяльність» дає наступне визначення складових регулятивного капіталу: «регулятивний капітал (власні кошти) – складається з основного та додаткового капіталу, зваженого на ризики, що визначаються нормативно-правовими актами Національного банку України» [13].

Регулятивний капітал є одним із найважливіших показників діяльності банків, основним призначенням якого є покриття негативних наслідків різноманітних ризиків, які беруть на себе банки у процесі своєї діяльності, та забезпечення захисту вкладів, фінансової стійкості, стабільної діяльності банків. Основний капітал вважається незмінним і таким, і що не підлягає перепродажу, перерозподілу та має повністю покривати поточні збитки. Додатковий капітал має менш постійний характер і його величина може зазнавати змін.

Основний капітал (капітал першого рівня) є найстабільнішою частиною банківського капіталу і відповідно до чинних в Україні нормативних актів містить такі складові:

- фактично сплачений зареєстрований статутний капітал;
- розкриті резерви, створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку банку (резерви, оприлюднені банком у фінансовій звітності), зокрема:
  - дивіденди, направлені на збільшення статутного капіталу;
  - емісійні різниці — сума перевищення доходів, отриманих від первинної емісії власних акцій та інших корпоративних прав, над їх номіналом;
  - резервні фонди, що створюються згідно із законами України;
  - загальні резерви, що створюються під невизначений ризик під час проведення банківських операцій;
  - прибуток минулих років;
  - прибуток минулих років, що очікує затвердження.

Ці складові входять до основного капіталу лише за умови, що вони відповідають таким критеріям: відрахування до резервів і фондів здійснено з прибутку після оподаткування або з прибутку до оподаткування, скоригованого на всі потенційні податкові зобов'язання; призначення резервів і фондів та рух коштів по них окремо розкрито в оприлюднених звітах банку; фонди знаходяться в розпорядженні банку для необмеженого і негайного їх використання на покриття збитків; будь-яке покриття збитків за рахунок резервів та фондів проводиться лише через бухгалтерські рахунки прибутків та збитків;

- загальний розмір основного капіталу визначається з урахуванням величини можливих збитків за невиконаними зобов'язаннями контрагентів і зменшується на суму:
  - недосформованих резервів під можливі збитки за: кредитними операціями; операціями з цінними паперами; дебіторською заборгованістю; простроченими (понад 30 днів) та сумнівними до отримання нарахованими доходами за активними операціями бан-ку; коштами, розміщеними на

кореспондентських рахунках у банках, визнаних банкрутами, або які перебувають у процесі ліквідації за рішенням уповноважених органів, або зареєстровані в офшорних зонах;

- нематеріальних активів за мінусом суми зносу;
- капітальних вкладень у нематеріальні активи;
- збитків минулих років та поточного року;
- коштів, що розміщені на кореспондентських рахунках у банках (резидентах і нерезидентах), які визнані банкрутами або ліквідовуються за рішенням уповноважених органів, або які зареєстровані в офшорних зонах;
- збитків попередніх років і збитків попередніх років, що очікують затвердження;
- збитків поточного року.

Додатковий капітал (капітал другого рівня) є менш постійною частиною капіталу, вартість якої може змінюватися. В Україні склад додаткового капіталу регулюється Національним банком України, який має право визначати та затверджувати перелік складових додаткового капіталу, а також умови та порядок його формування. За умови затвердження НБУ додатковий капітал банку може включати:

- резерви під стандартну заборгованість інших банків;
- резерви під стандартну заборгованість клієнтів за кредитними операціями банків;
- результат переоцінки статутного капіталу з урахуванням індексу девальвації чи ревальвації гривні;
- результат переоцінки основних засобів;
- прибуток поточного року;
- субординований борг, прирівняний до капіталу (субординований капітал). Субординований капітал включає кошти, залучені від юридичних осіб (резидентів та нерезидентів) як у національній, так і в іноземній валюті на умовах субординованого боргу.

Субординований борг – це звичайні незабезпечені боргові капітальні інструменти (складові капіталу), які відповідно до угоди не можна взяти з банку раніше як через п'ять років, а в разі банкрутства чи ліквідації повертаються інвесторові після погашення претензій усіх інших кредиторів. При цьому сума таких коштів, включених до капіталу, не може перевищувати 50% розміру основного капіталу зі щорічним зменшенням на 20% від його початкової вартості протягом п'яти останніх років дії угоди [2, с.18-19].

Зупинимось тепер детальніше на першій складовій регулятивного капіталу, а саме основному капіталі. Капітал першого рівня за Базельською угодою – це первинний, початковий капітал, не пов'язаний із обмеженнями стосовно використання на покриття збитків за результатами банківської діяльності та сплатою податків. Тому він найякісніший з точки зору гарантій забезпечення надійності вкладів та кредиторів банку. Капітал першого рівня складається зі сплаченого акціонерного капіталу (сплачені прості акції) і розкритих резервів (фонди банку, створені, згідно з рішенням загальних зборів акціонерів за рахунок чистого прибутку минулих років) [18].

Найбільшою складовою капіталу I-го рівня прийнято вважати статутний капітал. Статутний капітал - це складова власного банківського капіталу, сформованого засновниками банку залежно від його організаційно-правової форми, відповідно до його статуту, для забезпечення існування та ефективної діяльності банку. У свою чергу, статутний капітал формується за рахунок первинного та періодичного випуску простих та

привілейованих акцій, а також розкритого прибутку минулого року у вигляді дивідендів, що направлені на збільшення статутного капіталу комерційного банку та додаткових внесків власників, що також спрямовані на збільшення статутного капіталу [9, с. 11].

Статутний фонд може створюватися лише за рахунок власних коштів учасників чи акціонерів. Не допускається його формування за рахунок банківських кредитів, коштів неприбуткових організацій (таких, які за статутом не мають права на здійснення комерційної діяльності та отримання прибутку), бюджетних коштів, які мають інше цілове призначення [19].

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що:

1. Капітал банку, як економічна категорія, безумовно, є похідною від первинної категорії «капітал», сутність якої виражається у діалектичній єдності матеріально-речового і суспільно-економічного аспектів.
2. Проаналізувавши вітчизняну літературу, ми дійшли висновку, що існує два основних підходи до трактування сутності поняття «банківський капітал». За першого підходу, який має більш широке трактування, під капіталом банку розуміють усю сукупність матеріальних, нематеріальних і фінансових активів, що виражені у грошовій формі і які задіяні в діяльності банків з метою одержання прибутку. Другий підхід, що має більш вузьке трактування, визначає поняття банківський капітал як частину ресурсів, яка належить його акціонерам, засновникам чи кооперативним власникам.
3. Більшість вчених асоціює поняття «капітал» з такими поняттями як «власність» і «багатство».
4. Структура банківського капіталу є неоднорідною за своїм складом і включає основний та додатковий капітал.
5. Капітал банку виступає основою фінансового потенціалу, на який ґрунтується його функціонування. Від формування, функціонування та призначення банківського капіталу залежить ефективність діяльності банківської установи та темпи росту банківської системи в цілому.

Список літератури

1. Алексєєнко, М. Д. Капітал банку: питання теорії та практики [Текст] : монографія / М. Д. Алексєєнко. – К. : КНЕУ. – 2002. – 276 с.
2. Аналіз банківської діяльності [Текст] : навч. посібник / Національний банк України ; за заг. ред. У. Я. Грудзевич. – К. : НБУ, 2007. – 224 с.
3. Аналіз банківської діяльності [Текст] : підручник / А. М. Герасимович, М. Д. Алексєєнко, І. М. Парасій-Вергуненко та ін.; за ред. А. М. Герасимовича. – К. : КНЕУ, 2004. – 599 с.
4. Васюренко, О. В. Банківські операції [Текст]: [навч. посіб.] / Васюренко О. В. - [3-є вид., стер.]. – К. : Знання, 2002. – 311 с.
5. Довгань Ж. Банківський капітал: суть і значення [Текст] / Ж. Довгань // Вісник Національного банку України. – 1998. – № 7. – С. 18-20.
6. Зарицька, І. А. Особливості функціонування банківського капіталу в глобальному економічному просторі [Текст] / І. А. Зарицька // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 2 (92). – С. 129-143.
7. Карманов, С. В. Капітал та його роль у забезпеченні фінансової стійкості банку [Текст] / С. В. Карманов, С. В. Патріхалко // Наука й економіка. – 2009. – № 3(15). – С. 44-49.
8. Коваленко, В. Оцінка впливу монетарної та регуляторної політики центрального банку на розвиток банківського капіталу [Текст] / В. Коваленко, В. Прадун // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 6(60). – С. 16 - 27.
9. Криклій, А. С. Банківський капітал: соціально-економічна сутність, склад та призначення [Текст] / А. С. Криклій,

- М. О. Боровікова // Фондовый рынок. – 2009. – № 39. – С. 12-15.
10. Маршалл, А. Принципы экономической науки [Текст] / А. Маршалл : В 5 т. – Т. 3. – М. : Прогресс, 1993. – 351 с.
11. Основи економічної теорії: політекономічний аспект [Текст] : підручник / За ред. Г. Н. Климка, В. П. Нестеренка. – К. : Вища шк.; Знання, 1997. – 743 с.
12. Примостка, Л. О. Фінансовий менеджмент у банку [Текст] : підручник / Л. О. Примостка. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К.: КНЕУ, 2004. – 468 с.
13. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : закон України: [прийнято Верхов. Радою 07.12.2000 р. № 212-III]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
14. Роуз, П. С. Банковский менеджмент [Текст] / П. С. Роуз : Пер. с англ. 2-го изд. – М. : Дело Лтд, 1995. – 768 с.
15. Семюельсон, П. А. Микроэкономика [Текст] : підручник / П. А. Семюельсон, В. Д. Нордгауз : Пер. з англ. – К. : Основи, 1998. – 676 с.
16. Ткачук, Н. М. Капітал банку як економічна категорія [Текст] / Н. М. Ткачук // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 11(77). – С. 173-178.
17. Шумпетер, Й. Теория экономического развития [Текст] / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 528 с.
18. Экономическая энциклопедия [Текст] / Гл. ред. Л. И. Абалкин. – М. : Экономика, 1999. – 1055 с.
19. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards [Electronic resource] / A Revised Framework. Bank Committee on banking supervision. – Basel.- November 2005. <http://www.bis.org>.

РЕЗЮМЕ

Гайдай Валентина

Экономическая сущность банковского капитала

В статье проанализированы и обобщены основные подходы к определению понятия «банковский капитал». Исследована взаимосвязь понятий «капитал» и «капитал банка». Освещены вопросы социально-экономической сущности банковского капитала. Особое внимание уделено характеристике видов банковского капитала. Предложена классификация видов банковского капитала.

RESUME

Gaidai Valentyna

The economic essence of bank capital

The article reviewed and summarized the main approaches to the definition of bank capital. The interrelations of the terms "capital" and "bank's capital" is investigated. The questions of socio-economic essence of banking capital is covered. Particular attention is paid to the characteristics of bank capital. The classification of bank capital is proposed.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2010 р.